

САНКЦИЈА ОБИЧАЈА

Навикли смо да санкцију везујемо за правну норму, односно за државни принудни апарат. Међутим, нема ниједне норме, правила понашања, која је створена у родовско-племенским или државним заједницама, без санкције. Чињеница је да до примене санкције долази само изузетно и ретко: само у случајевима ненормалног, девијантног понашања појединаца. По празили људи поштују подједнако и правне норме и обичаје и примењују их добровољно, без непосредне принуде. Навикли смо да поштовање правних норми објашњавамо страхом од државне принуде, а поштовање обичаја „свешћу сваког члана заједнице да су они добри“, „дугом применом која је усадила у свест млађих генерација осећање обавезности њихове примене“, „веровањем у религијски основ њиховог настанка“ итд. У ствари, основ поштовања и једних и других правила је исти и почива на честојању да се избегну непријатне и нежељене последице, а то значи на страху од последица, који је мање или више непосредан и видљив. Човек који не поштује правила је човек који је, из најразличитијих разлога, савладао страх од последица. Обичаји у родовско-племенском друштву имају, често, строжију и суровију санкцију него правна правила у држави. Само је санкција у оваквим друштвима сасвим другачијег карактера и поступак њене примене је сасвим другачији.

У држави, свако непоштовање правног правила, свако девијантно понашање доводи, у крањој линији, до акције државног принудног апарата, до казне или накнаде штете. Истовремено, свако такво понашање доводи и до моралне осуде од стране средине у којој се извршилац креће. Настојање да се такве непријатности избегну је основни разлог „нормалног“ понашања грађана. Са друге стране наша свест, наше уверење да ће се и други људи, у чијој средини се крећемо, из истих разлога, „нормално“ понашати, основ је нашег поверења у људе и нашег слободног кретања међу њима.

У друштвима која живе у родовско-племенским заједницама нема „наоружаног апарата за принуду“ ни његове санкције, али је разлог поштовања обичаја (правила понашања које је друштво наметнуло) и основ сигурности и слободе кретања сваког појединца, у основи исти. То је страх од реакције друштва на девијантно понашање и уверење да ће се сви други чланови заједнице из истих разлога уздржати од таквог понашања. Само је у овим друштвима изграђен други механизам принуде,

односно изазивања страха од реакције друштва, који је потпуно другачији од државног.

Непоштовање обичаја у родовско-племенским друштвима знатно је ређа појава него непоштовање правних правила у држави. Један од важних узрока томе, јесте чињеница да су санкције у родовско-племенским заједницама често много строжије и суровије али и чињеница да су целокупна организација друштва и начин живота у њему у могућности да спроведу много ефикаснију контролу поступка сваког појединца, па се и са фактором неоткривања много мање рачуна. Најзад, држава се увек сматрала нечим страним, наметнутим споља што се преноси и на поштовање правних правила, па се зато и откривање случајева њиховог непоштовања препушта искључиво државним органима гоњења.

Човек је егзистенцијално зависан од свога генса и племена. Само у њему постоји поредак који обезбеђује исхрану, живот, сигурност и слободу кретања. Ван њега је непријатељ, а то значи смрт или ропство. Зато је његова основна преокупација, основни страх, страх од искључења из генса и племена. Настојање да се та несрећа избегне опредељује, несумњиво, његово целокупно понашање, па и поштовање обичаја створених у његовој заједници, јер, њихово непоштовање врло лако доводи до искључења из заједнице, те најтеже и најсуровије санкције тога времена.

Искључење из заједнице, прогонство, врло често добија различите религијске оквице. Као пример може да нам послужи староримски *aquae et ignis interdictio*. По називу, то је забрана употребе ватре и воде, али то је нешто много више и теже од тога — то је проклетство. То је религијска санкција а људи су религиозни. Они верују да ће проклетити, прогнати, заиста опоганити племенску воду ако је пије и наљутити божанства која брину о ватри, ако се њом користи. Они страхују од тога јер би то, по њиховом веровању, била несрећа за њих и њихове породице. Зато сваки члан заједнице, чак и најближи сродник, гони прогнаног из своје околине и, ако овај неће да оде, убија га. Зато родовско-племенском друштву није ни потребан посебни принудни апарат за извршење санкције, већ то ради ма ко из заједнице а то значи заједница као целина.

Тамо где више племена живи на истој територији, тамо где су генсови који припадају различитим племенима територијално измешани, односи су много сложенији. Морали су бити уређени не само односи између појединаца и друштва него и међуплеменски односи. Некада је основ међуплеменских односа био рат и отимачина. Да би се могло удружити више племена, створити савез племена, било је потребно превазићи, потиснути рат као начин регулације међуплеменских односа и створити правила понашања чијим поштовањем ће чланови свих удружених племена избећи изазивање међуплеменских сукоба, односно међусобно убијање. Нарочито је то потребно тамо где су припадници различитих племена измешано настањени на истој територији.

Приликом удруживања, међусобно убијање није могло бити потиснуто сасвим. Оно је само регулисано одређеним правилима. Прописано је ко, када, како и у којим случајевима сме извршити убиство иноплеменика, а да друштво на тај чин гледа са симпатијама. Тако је створено оно што ми називамо крвном осветом. Као што је некада рат био *ultima sanctio* за регулацију односа између припадника различитих пле-

мена, тако је сада право на убиство, крвна освета *ultima sanctio* за регулисање односа припадника исте заједнице, али различитих племена. Тако је страх од међуплеменске завађености, а то значи међусобног убијања, у новоствореним заједницама племена постао још један подстрек за поштовање правила понашања, обичаја. То значи да сопствени страх од међуплеменске завађености, сопствена жеља да се то избегне, са једне стране, и свест о томе да иста таква жеља постоји код припадника свих племена који живе у заједници чине основ сигурности и слободе сваког човека у његовим односима са иноплеменицима. Сада је, дакле, човек морао поштовати две врсте правила понашања: племенска и међуплеменска. Тиме је избегавао две непријатности: прогонство из сопственог племена и међуплеменску завађеност, односно крвну освету, убијање до истребљења.

Посебну значајну компоненту племенског механизма принуде представља породична, родовска и племенска солидарност у одговорности, нападу и одбрани. Она је последица егзистенцијалне зависности свакога човека од заједнице у којој живи, чему је основ затворена кућна привреда. Човек је сит, сигуран и јак онолико колико је јака и богата породица чији је члан и братство и племе коме она припада. Њихова пак јачина и богатство зависе од броја, снаге и солидарности чланова. Орде значајну улогу игра и један рационални моменат. Наиме, оваква друштва немају апарат који би био у стању да обезбеди контролу свих појединаца и да истражује и утврђује ко је шта учинио и ко је за шта одговоран. То, чак, није дозвољено нити могуће ни оштећеном. Све могућности истраживања и праћења извршиоца дела или дужника, завршавају се на капији племена за иноплеменике, на капији генса за припаднике других генсова и на капији породице за свакога ко није члан те породице. Иза тога влада унутрашња слобода и солидарност, па и солидарна одговорност. То значи да поступак сваког појединца може довести до солидарне одговорности породице, генса и племена, што значи до њихове крвне заваде са иноплеменицима. Зато су и породица, и генс и племе присиљени да врше строгу унутрашњу контролу поступака и кретања сваког свог члана, што често добија облик велике власти шефа породице — *patria potestas*.

И ту се умешала религија дајући религијске оквире свему и проширујући унутрашњу контролу и на божанску контролу од стране умрлих предака и намећући шефу породице да брине о својој божанској будућности.

Како ће човек да проведе свој живот, да прође кроз све ове лавиринте права, могућности, одговорности и страха? Тако што ће поштовати правила понашања која је створило друштво у коме живи, односно обичаје које су створили преци, односно *mores maiorum* или *boni mores*, како су говорили Римљани. Не контролише, дакле, своје поступке, не поштује обичаје и не поштује задату реч овакав човек зато што је још неискварен, по природи поштен, частан, правдољубив, него зато што га потпуно изграђен, прецизан и стално присутан породични и друштвени механизам принуде (који је обично невидљив, не примећује се зато што не постоје посебни надлежни органи за његову примену) на то присиљава. Санкције су тешке: зарађеност до истребљења, смрт, екскомуникација. Зато је и поштовање обичаја велико.

Обичаји Албанаца на Косову, који су створени у време пуног процвата родовско-племенског уређења а чији трагови примене су још увек врло свежи, пружају низ примера који показују до којих детаља је био израђен систем принуде, односно обезбеђење поштовања правила понашања, тј. дате речи. Навешћу само један од њих. Два човека, који припадају различитим родовским заједницама, закључују уговор о зајму. На захтев зајмодавца, зајмопримац доводи јемца (дорзона, дорзана), угледног члана треће родовске заједнице. Уговор се закључује на тај начин што зајмодавац предаје предмет зајма јемцу, а он га уручује зајмопримцу. Од тог момента зајмодавац и зајмопримац немају никаква права и обавезе. Уместо тога зајмодавцу је обавезан јемац, а јемцу дужник. За зајмодавца је оваква ситуација изузетно повољна, јер да нема јемца, он би пао у крвну заваду са дужником ако он не плати дуг на време и тиме дефинитивно изгубио могућност да наплати своје потраживање. Дужник би то себи могао да дозволи, ако зна да зајмодавчева заједница није довољно бројна и јака и ако осећа да је његова заједница борбенија и јача од зајмодавчеве. Овако, зајмодавац нема ништа са зајмопримцем а јемац ће му сигурно исплатити дуг на време, јер се за јемца узимају и јемства се прихватају само људи довољно имућни да могу лако исплатити дуговану суму. Исто тако дужник ће јемцу сигурно дати средства за исплату дуга на време, јер је јемчева родовска заједница довољно моћна по броју одраслих мушкараца, њиховој снази и спремности да по сваку цену, значи и путем крвне освете, брани свој углед. Јер, санкција за неизвршење обавезе је крвна завада јемчеве и дужникове родовске заједнице. Цела дужникова родовска заједница учиниће све да спречи крвну заваду са тако моћном јемчевом родовском заједницом. Она ће направити притисак на дужника да плати на време дуг јемцу, или ће сама солидарно исплатити. Зајмодавац је, дакле, сигуран и миран, а јемац исто тако. Дуг ће сигурно бити исплаћен на време и „дата реч“ бити одржана. Усто, углед јемца и његове породице је порастао за степен више, што је и био мотив због којег се прихватио јемства.

Слични примери се могу наћи у свим изграђеним системима обичајних правила понашања у родовско-племенским заједницама. Као што се види, ту је систем принуде на први поглед невидљив, али је потпун, без празнина и врло ригорозан и суров.

SUMMARY

THE SANCTIONING OF CUSTOMS

Although sanctions are generally related to legal norms, there are no social norms without sanctions. The basis for the observance of all rules (norms) is the same — the endeavour to avoid unpleasant and unwanted consequences of implementation of sanctions i.e. the fear of those consequences. The sanction of customs in the clan-tribe type community are more strict and cruel than legal sanctions, while their character, procedure of application and the mechanism of coercion i.e. provocation of fear, are totally different.

Although the observance of customs does not require a specialised „armed coercive body”, the non-observance of the same, in comparison with legal rules, is more infrequent, not only because the sanctioning of customs is more strict and cruel but also because the control (supervision) of the behavior of the individual is more effective, therefore, the factor of undiscovered behavior is less apparent. The existential dependence on the genus and tribe creates fear of the most severe penalty — the expelling from community, which also has a religious aspect as well (the ancient Roman *aquae et ignis interdictio* — ban on the use of water and fire).

Life in the community of several tribes in a federation of tribes establishes, instead of war, revenge or feud in blood-ultima sanctio. For the tribal mechanism of coercion, of special significance is the family, clan-genus and tribal solidarity in responsibility, aggression and defence, on the basis of existential dependence, demanding a strict internal control or supervision of the behavior of the individual. Religion is of great significance in this respect. Therefore, man does not observe customs because he is still pure, honest, honourable, and righteous, but because he is forced to such behavior by the complete, precise and all-present (at the same time invisible — without institutions — organs) mechanism of coercion.

The customs of the Albanians in Kosovo, created and established during the flourishing of the genus (clan)-tribe type community, offers a number examples of this system of coercion.

RÉSUMÉ

LA SANCTION DES COUTUMES

Quoique la sanction est généralement liée à la norme juridique, il n'y a pas de norme sociale sans sanction. Le fondement du respect de toutes les règles est le même — chercher à éviter les conséquences désagréables et indésirables qu'entraîne la sanction, c'est-à-dire la peur de ces conséquences. Les sanctions des coutumes dans la société à base raciale et tribale sont plus sévères et plus rudes que les sanctions juridiques, et le caractère, le procédé de l'application et le mécanisme de contrainte, ou de la provocation de la peur le diffèrent en ce qui les concerne.

Bien que le respect des coutumes n'assure pas un „appareil armé de la contrainte” particulier, leur manque de respect, en comparaison avec les règles de droit, se produit plus rarement, non seulement parce que les sanctions de coutumes sont plus sévères et plus rudes, mais parce le contrôle des procédés des individus est beaucoup plus efficace, de sorte que le facteur de la non-découverte est beaucoup plus petit. La dépendance existentielle de la gens est de la tribue crée la peur à partir de la peine la plus sévère — l'exclusion de la communauté, qui a aussi un aspect religieux (par exemple *aquae et ignis interdictio* de la vieille Rome — l'interdictiom d'utiliser l'eau et le feu).

La vie intertribale en commun dans l'alliance des tribus provoque, au lieu de la guerre comme auparavant, la vendetta comme ultima sanctio. Pour le mécanisme tribal de la contrainte d'un intérêt particulier est la solidarité familiale, de race et tribale dans la responsabilité, l'attaque et la défense qui repose sur la dépendance existentielle, en conséquence elle exige un contrôle interne sévère des procédés des particuliers. La religion est ici d'une grande importance. L'homme, par conséquent, ne respecte pas les coutumes parce qu'il est encore honnête, qu'il n'est pas corrompu, parce qu'il est respectable et défenseur de la justice, mais parce qu'il en est astreint d'être entier, précis et omniprésent (et invisible — sans organes particuliers) mécanisme de la contrainte.

De même les coutumes des Albanais à Kosovo, créées à l'époque de la prospérité de l'organisation raciale et tribale, présentent toute une série d'exemples d'un tel système de la contrainte.